

SZÉCSÉNYI ANDRÁS

Végváry József pályája: a Turul Szövetségtől az ÁVH-ig

Bevezetés

Végváry József a két világháború között működő legnagyobb egyetemi diákszervezetnek, a fajvédő alapállású Turul Szövetségnek¹ volt az országos fővezére 1932 és 1939 között. Élete jól példázza a huszadik századi rendszer- és kurzusváltásokat megélt értelmiségiek jó részének politikai útkeresését, azokat, akik akarták, és bizonyos mértékig tudták is alakítani történelmünket. Végváry életének bemutatása, a rá vonatkozó források feltárása tehát számot tarthat a történetírás és a történelemmel foglalkozó laikusok érdeklődésére.

A Horthy-korszak egyesületeiről – benne a diákszövetségekről, egyetemi bajtársi egyesületekről – tulajdonképpen csak az utóbbi néhány évben szaporodtak meg a publikációk. Ez annál nagyobb hiányosság, mert tudjuk – s a kutatók több ízben hangsúlyozták² –, hogy a kivált a két háború között eminens jelentőségű egyesületi, diák- és egyetemi szövetségi életnek komoly szerepe volt (lehetett) a történeti folyamatok alakításában. Ezt a tényt a korábbi kutatások és összefoglaló munkák sajnálatos módon figyelmen kívül hagyták. Vajon miért? Vélemé-

¹ KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. PhD-disszertáció. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2009. (kézirat) www.science.unideb.hu/index.php?pageid=dokumentumok&id=288 (letöltés ideje: 2010. május 4.); KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség*. In: ROMSICS Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Budapest, Osiris, 2009. 341–376.; SZÉCSÉNYI András: *A Turul Szövetség felépítése és szerepe a két világháború közötti ifjúsági mozgalomban*. In: GERGELY Jenő (főszerk.): *Fejezetek a tegnapi világból. Tanulmányok*. Budapest, ELTE BTK, 2009. 214–232.

² Lásd például KEREPESZKI Róbert: *A Turul szövetség*. I. m. 342-345.; SZÉCSÉNYI András: „Hogy ki a magyar, azt mindig csak maguk a magyarok dönthetik el”. *A Turul Szövetség a közgazdasági egyetemen, 1941-ben. Kommentár*, 2009/3. 69–78.

nyem szerint a korábbi tiltó rendelkezéseken túl³ azért is, mert e téren a vizsgálódások meglehetősen bonyolultak, a források töredékesek és szétszórtak.

Mivel azonban – a kérdés elméleti aspektusait legújabban átgondoló Ujváry Gáborral együtt⁴ – úgy látjuk, hogy a Horthy-korszak sem ismerhető meg kellő mélységében a fenti szervezetek beható tanulmányozása, szervezeti hálójuk, társadalmi összetevőik, hatáskörük stb. felrajzolása nélkül, nem érdektelen, ha külön is bemutatjuk az egyik legjelentősebb szervezet vezetőjének fordulatokban gazdag életét.

Származás, tanulmányok

Végváry 1903. július 10-én született Mátészalkán (Szatmár vármegye), evangélikus polgári családban, Verbovszky József Miklós néven.⁵ Édesapja, Verbovszky József budapesti MÁV-felügyelő volt, anyja, Király Anna háztartásbeli. Az elemi iskolát Nyírbátorban, a középiskolát a minoriták nyírbátori főgimnáziumában és a nyíregyházi evangélikus főgimnáziumban végezte, itt maturált.⁶

Érettségi után, 1921. szeptember 21-én beiratkozott a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karára. Kisvártatva belépett a kar radikális keresztény-nemzeti, fajvédő hallgatóinak Csaba Bajtársi Egyesületébe, amely a Turul Szövetség tagszervezete volt. Csakhamar a vezetők közé került. Számos forrásban az szerepel, hogy 1926-ban orvosi oklevelet kapott, 1927-ben pedig ledoktorált. Az egyetemi törzskönyvek, végbizonyítványok és távozási bizonyítványok gondos átvizsgálása mindezt nem támasztja alá: az 1926/27. tanév második fél-

³ Közelebről vizsgálva témánkat, a jobboldali egyetemi bajtársi egyesületek, benne a Turul Szövetség anyagai 1989 előtt a könyvtárakban, levéltárakban zároltak voltak, megtekintésüket külön engedélyhez köthették.

⁴ UJVÁRY Gábor: Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”. A Foederatio Americanáról. In: CSÁSZTVAY Tünde (szerk.): *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra, és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének kiadványai I.). Budapest, Ráció, 2009. 423–426.

⁵ Tanulmányunkban az érthetőség kedvéért egységesen a Végváry nevet használjuk, a névmagyarosítást megelőző időkre vonatkoztatva is.

⁶ Korai életrajzi adataira lásd Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3. 2. 4. K-338 Végváry József állambiztonsági beszerzése 8–14., 37–39. és ÁBTL 4. 1. A 2127/20. Végváry József, II. kötet, 3–6., továbbá HAEFFLER István (szerk.): *Országgyűlési Almanach az 1935–1940. évi országgyűlésről*. Budapest, Magyar Távirati Iroda, 1940. 396–397. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al1935_40/396.htm. (Letöltés ideje: 2010. október 22.); Semmelweis Egyetem Levéltára (a továbbiakban: SEL) 2/a Törzskönyvek vonatkozó kötetei, 1921/22–1927/28.

évében járta a X. szemesztert, az 1927/28. év első félévére is beiratkozott, a következőre viszont már nem.⁷ Ennek oka, hogy tanulmányait az 1926/27. tanév második félévében nem fejezte be, így újra be kellett iratoznia az utolsó félévre. Végváry végbizonyítványát 1927. december 27-én szerezte meg, de ez nem azt jelenti, hogy orvosi oklevelét is megkapta, csupán azt, hogy gyakorlati oktatási kötelezettségeinek eleget tett (nem kellett tovább órákra járnia). Első szigorlatát is csak – hetedik nekifutásra – 1926. március 12-én abszolválta.⁸ További három szigorlatát 1929–1930-ban, a nagy hírű fakultás klinikáin végzett orvosi gyakorlatai mellett, kínkeservesen sikerült letennie, mindhárom alkalommal elégséggel.⁹ Az utolsó szigorlatán 1930. október 29-én jutott túl,¹⁰ így oklevelét csak 1930. október 31-én kapta kézhez.¹¹

A tanulmányi eredményei dacára minden bizonnyal ambiciózus fiatalember megkezdte orvosi pályafutását. 1926 és 1933 között három évet a Rókus Kórház belgyógyászati osztályán töltött, majd egy évre az I. Honvéd és Közrendészeti Kórház főorvosává nevezték ki. 1930-ban az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) belgyógyászati, röntgen- és vízgyógyászati osztályán, valamint sebészeti osztályán dolgozott, ezt követően pedig körzeti orvos lett. Egyes források szerint szemorvosként, mások szerint fogorvosként is praktizált.¹²

A Turul Szövetséggel való kapcsolatát 1926 és 1932 között homály fedi: nincs nyoma annak, hogy dominusként bármiféle szerepet kapott volna. Éppen ezért meglepő, hogy 1932 októberében az országos követ-tábor (tisztújító nagygyűlés) váratlanul, „ellenjelölt nélkül”, Végváryt választotta meg fővezérnek.¹³

⁷ SEL 2/a. Törzskönyvek, 86. k. (1926/27. tanév II. félév). 228. és SEL 2/a. Törzskönyvek 90. k.t (1927/28. tanév I. félév). 238.

⁸ A sikertelenség okai 1923-tól: egyszer megbukott, öt ízben meg sem jelent, vagy csak a szigorlat egy részén volt ott. SEL 2/b. Végbizonyítványok, 41. kötet (1927/28. tanév I. félév). [Számozatlan.]

⁹ Mégpedig úgy, hogy az egyes szigorlatok részeredményei is jobbra elégséges vagy közepes színvonalat mutatnak. Például harmadik záróvizsgáján sebészetből, természetből, szülészetből, gyermekgyógyászatból, bőrgyógyászatból elégséges, elmeorvosászatból közepes eredményt produkált az 1930. szeptember 13-ai bejegyzés szerint. SEL, 1/c. Szigorlati jegyzőkönyvek, 108. k. 440.

¹⁰ SEL 1/c. Szigorlati jegyzőkönyvek, 116. kötet. 219.

¹¹ MOLNÁR László (szerk.): *A Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karán végzett orvostanhallgatók jegyzéke 1921–1951*. Budapest, Semmelweis, 2006. (A Semmelweis Egyetem Levéltárának kiadványai 3. Promóciós könyvek III.) 126.

¹² *Bajtárs*, 1935. március 9. 1–2; ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése, 14.; HAEFFLER István: i. m. 396–397.

¹³ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) B 3701/1950. V-88720. Végváry József népbíróvási per(i), 2.

A Turul Szövetség élén, Gömbös jobbján

Végváry a Turul fővezéréként a korábbi élesen zsidóellenes irányzat helyett elsősorban a szociális változásokat sürgetőket támogatta, természetesen ugyancsak idegenellenes, antiszemita beállítódással.

Vezetése alatt az egyesület távolodott a korábbi kormányellenes, de legalábbis a kormányt nem támogató állásponttól. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a Turul már megszületésekor, az ellenforradalom genezise idején szoros eszmei közösségben volt a fajvédőkkel. Mindannyian hangsúlyozták, hogy a Kárpát-medencében a magyar etnikum („faj”) az egyedüli (történeti eredőből levezetett) politikai tényező.¹⁴ Másrészt nem feledkezhetünk meg arról a szakirodalomban ugyancsak nem vizsgált tényről, hogy a Horthy-érában a fajvédő Gömbös példátlan presztízst élvezett az egyetemi ifjúság körében (egyesuletektől függetlenül), a bajtársi egyesületekben pedig – az 1921. októberi budaörsi csata óta – valóságos Gömbös-kultusz bontakozott ki, amely 1944-ig fennmaradt. Ezt ismét az ellenforradalom létrejöttével magyarázhatjuk: a meg nem alkuvó, őrálló politikus képével, aki radikális választ ígért az 1918 utáni hirtelen megnövekvő értelmiségi munkanélküliség levezetésére, mégpedig úgy, hogy széles, keresztény-nemzeti szellemű tömegeknek helyezte kilátásba az értelmiségi boldogulás lehetőségét. Ezt a folyamatot elősegítette, hogy Bethlen István miniszterelnökségét (1921–1931) a bajtársi egyesületek egyértelmű kudarcként aposztrófálták, elsősorban a numerus clausus (1920: XXV. tc.) általuk nem kellő mértékűnek tételezett betartatásáért, de még inkább a kirekesztő jogszabály 1928-as módosítása (1928: XIV. tc.) okán.¹⁵ Mindennek fényében érthető, hogy Gömbös Gyula kormányra kerülésétől – amely csaknem egybeesett Végváry megválasztásával – új központi irányvonal bontakozott ki a diákszervezetben.

Végváry tehát markánsan kiállt az új kormányfő mellett, őt tekintette példaképének. Hirdetett célkitűzése volt: „semmi más nem tűzünk zászlónkra, mint magyar fajtánkért küzdeni utolsó csepp vérünkkel, és ennek a magyar fajtának megteremteni, hogy ténylegesen úr legyen hazájában.”¹⁶ Fellépett a nyilasok ellen, ugyanakkor határozottan támo-

¹⁴ Elsősorban lásd LADÁNYI Andor: *Egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben, 1919–1921*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 6–41.

¹⁵ Ez utóbbi törvény a Turulban akkora felháborodást, nyomában pedig zsidóellenes zavargássorozatot eredményezett, hogy az egyébként „védőúr” gróf Klebelsberg Kunó kultuszminisztert a szövetség törölte sorából.

¹⁶ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) P 1364. Turul Szövetség. 1. d., 3. t., 4. Követtábori jelentés.

gatta a kormány zsidóellenes törekvéseit és a revíziót.¹⁷ Legközelebbi munkatársai, bizalmasai – Dérczy Ferenc,¹⁸ Kalotás Antal, Drávay János, Dezséry (Lindner) Endre, Rajczy (Rasztovich) Imre¹⁹ – egytől egyig Gömbös feltétlen hívei voltak.²⁰

Végváry eközben egyre nehezebben tudta megmagyarázni, miért maradnak el a radikális reformok. Az általa szerkesztett *Bajtárs* című lapban,²¹ különösen 1934-től rendre megjelentek a gömbösi politikát magyarázó, a bírálatokat letörni akaró cikkek. Jó példa erre, hogy a lap a politika kudarcait, a Nemzeti Munkatervben beígért szociális és fajvédő reformok elmaradását az elődök hanyagságával, a Bethlen-kormánynak a nagybirtokkal és a tőkével való káros összefonódásával magyarázta. „Gömbös Gyula rövid másfél év alatt is már olyan kérdéseket oldott meg, ami méltóvá teszi őt a nemzet bizalmára. Többet tett ez alatt a másfél év alatt az ifjúságért, mint elődei tizenöt év alatt.” – írta a szerző. Itt piacszerzésről és arról van szó, hogy véget vetnek az álláshalmazásnak és az állami cégeknél a mamutfizetéseknek. „Bízunk Gömbös Gyula fajvédő vezérben, s reméljük, hogy a választójogi törvénytől kezdve mindenben azt az elvet követi, hogy a pénz, családi és érdek-összeköttetések által a felszínre került vezetők helyett azokat a fiatalokat szemeli ki a vezető pozíciókra, akiket a nemzet- és fajszeretetük, tehetségük és lelkesült munkakedvük ajánl.”²²

¹⁷ KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség*. I. m. 368–370; HAEFFLER István: i. m. 396–397.

¹⁸ Dérczy volt Végváry legfőbb bizalmasa, vele együtt hagyta el a Turult 1939-ben. Sorsukban továbbá közös az is, hogy ő szintén a magánszektorban helyezkedett el, s bár ennek során markáns zsidóellenesség jellemezte, a második világháborúban mégis bizonyíthatóan zsidókat mentett. 1947-ben a népbíróság felmentette, a Turulban kifejtett szociális tevékenységét pozitívként tüntette fel. BFL Nb. IV. 3764/1945–9. V-117633. dr. Dérczy Ferenc és társai.

¹⁹ Neves vívó, az 1936-os berlini olimpia bajnoka a magyar kardcsapat tagjaként, később a Magyar Nemzeti Diákszövetség vezértitkára.

²⁰ Ezt tükrözi továbbá a Turul fővezérének összetétele, amely – példának véve – az 1936-os reform nyomán a következő módon épült fel: az elnöki ügyosztály (I.) élére Kalotás Antalt, a budapesti Werbőczy Bajtársi Egyesület (BE) vezérét, a II. ügyosztály élére ellenjelölt híján ismét Dérczyt, a III. ügyosztály élére ellenjelölt híján Ákom Lajost, a IV/a. (sajtó)ügyosztály élére Drávay Jánost, a IV/b. (propaganda)ügyosztály élére Bánkuti Lászlót, az V. (utazási és külügyi) ügyosztály élére Dezséry Endrét választották meg. A VI. ügyosztályt kettéválasztották: a VI/a. (sport)ügyosztály élére Rajczy Imrét, a VI/b. (nemzetvédelmi) ügyosztály vezetőjének Somlai Mihályt. Országos nador lett Lissák György, országos főkincstáros Kozma Emil, az Országos Gyulászék tagjává Kovács László, Mezey István, Gorrieri Ada, Klausz Gyula, Vink István, Kürthy László és Zilahy-Sebess Jenő. A Számvizsgáló Bizottság tagjává Németh Kálmánt, Minár Pétert és Salló Jánost választották. MOL P 1364. Turul Szövetség. 1. d., 3. t. 138–140.

²¹ Az 1933. májusi lapszámtól az 1936. január 17-i lapszámig volt felelős szerkesztő. A Bajtárs történetéről lásd részletesebben KEREPESZKI Róbert: Az egyetemi bajtársi egyesületek sajtója a Horthy-korszakban. *Magyar Könyvszemle*, 2009/4. 456–475.

²² *Bajtárs*, 1934. július 25.

A Turul országos fővezére a kormányfő bizalmát a Nemzeti Egység Pártjában (NEP) is élvezte. Bizonyítja ezt, hogy támogatása jeléül Gömbös parlamentiképviselő-jelöltet csinált belőle: az 1935-ös országgyűlési választásokon a nagylaki választókerületben kétharmados főlénnnyel mandátumot is szerzett, s képviselő maradt 1939-ig a Nemzeti Egység Pártja színeiben.²³ Képviselői programja szerint hangsúlyosan a falusi lakosság alapvető problémáin kívánt segíteni. Ezek a problémák a következők:²⁴ 1. alacsony termény- és állatarak; 2. magas ipari árak; 3. alacsony és ritka napszám; 4. rossz utak 5. gazdaadósságok, az OFB-földek és -telkek,²⁵ valamint a FAKSZ-házak²⁶ magas terhei; 6. egyenlőtlen adóterhek; 7. a telepítés hiánya. A megoldás módozatait a Nemzeti Munkaterv reformjaiban és a NEP egységesítő törekvéseiben jelölte meg.

Végyváry József tehát igyekezett több vasat tartani a tűzben. Ennek jellegzetes, a korabeli sajtó által rendszeresen felkapott eseménye volt, amikor a Turulvárban (erről még bővebben szó lesz) vagy a Vigadóban politikai célból, elvbarátai, kivált a kormányzat részére hangzatos előadásokat szervezett. Ilyen esemény volt példának okáért az 1935. január 30-i, amikor a képviselőházi választásokat megelőzően a Turulvárban nagyszabású demonstrációt tartottak a gömbösi reformok mellett.²⁷ A választási kampányban egyébként a *Bajtárs* egyértelműen beállt a NEP mögé, így segítve azoknak, akik a Turult szerették volna összekötni a kormánypárttal. Különösen visszatetsző volt, hogy a fővezér – akiről a Kossuth-nóta mintájára versikét is fabrikáltak²⁸ – ily módon rendre saját kampányát is igyekezett megtámogatni.²⁹ Egy ízben odáig fajult a dolog, hogy a *Bajtárs* 1935. március 30-i számát két verzióban

²³ HUBAI László (szerk.): *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2001. I–III. k. Az 1935. május 6-án este a Turulvárban tartott ünnepéről tudósító cikk szerint a mandátumot ünneplő ünnepségen jelen volt Bornemisza Géza kereskedelemügyi miniszter, Szily Kálmán, Kenyeres Balázs, a Pázmány Péter Tudományegyetem rektora, Marton Béla, Bánó István, Sipeki Balás Károly, Mihailich Győző, Deső Dezső egyetemi tanárok, Bényi Károly posta-főigazgató, Mille Géza kamaraiigazgató. *Bajtárs*, 1935. május 6. 1.

²⁴ *Bajtárs*, 1935. március 23. 1–2. és 4.

²⁵ Az 1920. évi, Nagyatádi-féle paraszti birtokrendezésre létrehozott Országos Földbirtokrendező Bíróság intézte a mintegy kétszázezer házhely és négyszázezer lakás szétosztását és a birtokos kártalanítását.

²⁶ A Falusi Kislakásépítő Szövetkezet által, állami hitellel építtetett falusi lakóházak.

²⁷ *Bajtárs*, 1935. február 10. 1–3.

²⁸ *Bajtárs*, 1935. március 23. 4.

²⁹ Utóbbira például SALLÓ János: Dr. Végyváry József a „szegények orvosa” gyógyulást hoz a nagylaki kerület népének és Gömbös Gyula szellemében harcot hirdet a nép jólétéért. *Bajtárs*, 1935. március 9. 1–2.

nyomtatták ki, s az egyiket teljes egészében a fővezérről szóló, zömében ömlengő kampánycikkek töltötték meg.³⁰

Végváryt már 1932 végétől bírálatok érték, mondván, hogy a Turult túlságosan alárendeli politikai céljainak, illetve hogy a szövetséget a párt segédcsapatává züllesztí. A politikus fővezér igyekezett bagatellizálni két ambíciójának ellentmondásait, vagy a kettőt közös nevezőre hozni. 1935 májusában, első parlamenti felszólalásában épp ezért iparkodott hangsúlyozni: „Turul eszmékhez való hűségemmel óhajtom szolgálni a törvényhozást.”³¹ Egy hónappal később, 1935 júniusában Horthy Miklós kormányzó Végváryt a Magyar Orvosok Nemzeti Szövetsége (MONE) választmányi tagjának nevezte ki (emellett a Társadalmi Egyesületek Szövetségének alelnöke is volt egy ideig).³² A vállalt funkciónak viszont láthatóan nem tudott megfelelni, s ez is szerepet játszott az említett bírálatokban.

Ideológiai és szervezeti léptékváltás a Turulban Végváry fővezérsége alatt

Témánk szempontjából is érdemes kiemelni egy szálát, a Turul Szövetség ideológiai és szervezeti fellazulását, polarizálódását. Részben az említettek miatt, részben a népi írók hatására a korábbi zsidóellenes, fajvédő elem először egyes tagegyesületekben, azok munkájában megtermékenyült a népiek, falukutatók ötleteitől, írásaitól: a turulisták több helyütt falukutató csoportokat alakítottak, színvonalas irodalmi esteket szerveztek.³³ A Végváry vezetése alatt álló Turul-média csatornáin – újságjaiban, továbbá rölapokon, plakátokon addig nem látott mennyiségben – hol demagóg módon, hol hitelesen mutatták be a parasztság, azon belül is a szellem és az uradalmi cselédek megrázó életét. Végváry, egy 1935 tavaszán írott cikkében, saját szavai szerint a megelőző másfél évtizedben is együttműködött Gömbössel, a falut „tanulmányozva

³⁰ *Bajtárs*, 1935. március 30. 1–4.

³¹ *Bajtárs*, 1935. május 6. 1.

³² *Bajtárs*, 1935. június. 10. és MOL P 2112 2. d., 1. t. 69/1937. A dokumentumot idézi: KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. I. m. 179.

³³ TÓTH Pál Péter: A harmincas évek értelmiségi-ifjúsági mozgalmairól. *Ifjúsági Szemle*, 1985/2. 40–50. és FITOS Vilmos: A nép szolgálatában. Adalékok a diákegység-mozgalom történetéhez. *Ifjúsági Szemle*, 1986/6. 90–91.

³⁴ VÉGVÁRY József: A falusi ember gondjai. *Bajtárs*, március 23. 1–2. Idézi: KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. I. m. 184. A szárny egyik „erős embere”, Simon László, az

és segítve”.³⁴ A kooperáció egyik jele és Végváry egyik szívügye volt az 1935-től bevezetett országos hatókörű egyetemi munkaszolgálat (munkatáborok) rendszere, amely olyan sikeres lett, hogy 1938-ra állami irányítás alá került.³⁵ Összességében leszögezhetjük, hogy a Turul Szövetség ideológiai egysíkúsága a népiek elképzeléseivel – a szövetség ideológiájában, vezetésében csak részben, de lokális szinten – sok tekintetben felcserélődött, s kialakult egy úgynevezett Turul-ellenzék. Ez az ellenzék nem fordult el a keresztény-nemzeti kurzustól, de a parasztsággal és a munkássággal is össze kívánt fogni a szociális reformok reményében. Bizonyos, hogy a Turulon belül a szembenállás generációs nézetkülönbségekben is jelentkezett. Legjellemzőbb példaként említhető a Turul Akadémia terve, amely az ország negyven évnél fiatalabb, „legtehetségesebb és legmagyarabb” tudósait és művészeit tömörítette volna, illetve egyfajta új, „magyarabb”, kevésbé radikális szellemiség mentén segített volna megmutatni „az új Magyarország felé” vivő utakat. A Roboz Zoltán kulturális vezér által támogatott elképzelést az 1933-as országos követ-tábor azonban elvetette, s később lekerült a napirendről. Más, hasonló elképzelések is voltak, bár ezek közülük alig néhány valósult meg. Ez tovább szította az ellenzékiek elszántságát. (Körükben megjelentek a kifejezetten népi, sőt marxista gondolkodású egyének is).³⁶ Végváry József ugyanis határozatlan volt az ellenzékiek ügyében. Bizonyos kérdésekben szimpatizált velük, támogatta is őket. Ez a kétarcúság jobbra kevés volt a polarizált tagegyesületek számára. Az újdonsült fővezér, Végváry 1933. szeptember 9-én tette közzé programját a *Bajtárs*ban, s ebbe már az „ellenzék” gondolataiból is kerültek be elemek.³⁷ Mivel a dokumentum a Gömbös-féle kormányprogram, a Nemzeti Munkaterv mintájára készült, sok bírálatot kapott.

A Turul Szövetség Végváry idejében épült ki és fejlődött igazi tömegmozgalommá, ami természetesen a taglétszám és a befolyás növekedésében egyaránt megmutatkozott. A szövetségben jelentős szervezeti bővítés köthető Végváry nevéhez: belső források szerint 1933 és 1935

évtized derekán a debreceni bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesületének alvezére volt. A második világháború után államtitkár lett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a szociáldemokrata párt színeiben. Uo. 138.

³⁵ A fontos témára részletesebben lásd SZÉCSÉNYI András: *Egyetemi és főiskolai munkatáborok Magyarországon (1935–1939)*. In ERDŐDY Gábor (szerk): *Visszatekintés a 19–20. századra*. Budapest, ELTE, 2011. 149–164.; SZÉCSÉNYI András: *Egyetemi munkaszolgálat Magyarországon a Horthy-korszakban*. In *Történelmi Muzeológiai Szemle*, 2011. évi szám. 53–77.

³⁶ A „Turul-ellenzék” eszmeiségéről részletesen lásd KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség*. I. m. 344–345.

³⁷ *Bajtárs*, 1933. szeptember hó. 9.

között harminckét új bajtársi tagegyesület alapításában vett részt,³⁸ s köztük kiemelten szerepeltek a budapestiek. Ennek elsődleges oka Kerepeszki Róbert szerint az, hogy az 1930-as évek derekára a gazdasági világválság mintegy mellékhatásaként felerősödött az antiszemita hullám, és ez bajtársi egyesület-alapítási kedvvel járt az egyetemeken; másfelől pedig érzékelhető volt az ideológiai–társadalmi nyitás igénye, az új értelmiség megjelenése. Így történt, hogy 1933-ban összesen hetvennégy tagegyesülete, 1935-ben több mint kilencven, 1938/1939-re, Végváry leköszönésének idejére pedig hozzávetőlegesen száz tagszervezete volt a Turulnak.³⁹ A náci Németország hatása is érződött abban, hogy a tagok jelentős része az évtized derekára a nyilas típusú pártok felé húzott, s ha hihetünk a rendőrségi jelentéseknek, kijelenthetjük: 1937-re a „turulisták egy része beszervezett tagja a különböző nyilaskeresztes frakcióknak, minek következtében a baloldal- és antiliberális tüntetések előkészítése és propagálása két irányból folyik”.⁴⁰

Emellett ez idő tájt létesültek olyan lényeges intézmények, amelyek valóban említésre méltó szerepet játszottak a harmincas évek egyetemi életében, szórakozást, sportolást biztosítva, illetve segítve az ifjúság szociális gondjain. A Végváry vezette irányító testület 1933 és 1938 között az alábbi alintézményeket hozta létre és tartotta fenn:⁴¹ Turul Menza, Turul kollégium, Turulvár, Turul lőtér, Turul vízi- és sporttelepek, Turul nyelvtanfolyamok, Turul színház- és sportjegyiroda, Turul szemináriumok (utóbbiak „a világnézeti nevelés és a továbbképzés céljait szolgálják”), Turul Munkatábor (1938-tól 1944-ig Egyetemi és Főiskolai Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálat néven), Turul Sütőüzem, Turul Vaskereskedelmi Vállalat. Mellettük, alacsonyabb (kerületi, egyesületi) szinten ugyancsak virágzó, polarizált élet pezsgett. Említésre méltó a – Végváry kezdeményezésére, Kovácsvecics (később: Nagykovácsy) Milenkó ismert szélsőjobboldali érzelmű nagyvállalkozó anyagi segítségével – tető alá hozott budapesti Werbőczy Bajtársi Egyesület Sütőüzeme, ahol a fővárosi egyesületi tagok igen kedvezményesen vásárolhattak élelmiszert, nem utolsósorban pedig munkalehetőséget találtak.⁴² Végváry gyakorta maga is vendégszerepelt bajtársi esteken, díszüléseken, kerületi vacsorákon, követtáborokon – az alkalmak számából ítélve úgy tűnik, élvezte a tiszttel járó előnyöket. Nemcsak a babért aratta le, de úgy tetszik,

³⁸ HAEFFLER István: i. m. 397.

³⁹ KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. I. m. 57–59.

⁴⁰ MOL K 149 651/7. 1. d., 5. ő. e. 173.

⁴¹ *Bajtárs*, 1935. június. 3–4., illetve a Turul Szövetség egyéb kiadványai.

⁴² *Bajtárs*, 1935. március 1. 5.

valóban igyekezett lokális és országos szinten egyaránt előrébb lendíteni az egyesület szekerét. Nagy részben az ambiciózus fővezérnek volt köszönhető, hogy a Turul belső tevékenysége addig nem látott nyilvánosságot kapott. Példa lehet erre, hogy 1934-ben megindították a Turul-rádióadásokat, évente propagandakiállításokat rendeztek, központi „propagandaiskolát” állítottak fel. Az 1935-ben bevezetett nyári „vezérképző táborok” a központosítást és a hatékonyabb szervezkedést szolgálták.⁴³ Végváry 1934 szeptemberétől a belvárosi Egyetem tér 5. szám alatt olyan Turul Propagandairodát állíttatott fel, amely – többek között kedvezményes színházjegy-értékesítésekkel, valamint ingyenes nyelvtanfolyamok szervezésével – várta a bajtársakat.⁴⁴ Emellett a fővezérség rendszeres versenyekkel, különféle pályázati kiírásokkal iparkodott a diákéletet színesíteni. Mindezekhez természetesen elengedhetetlen volt Végváry kétségkívül jelentős kapcsolatrendszere, Gömbössel, Kozma Miklóssal és másokkal ápolt baráti viszonya.

A huszonegyedik századból nézve is nagy jelentőségű tette volt, hogy a sok ezer főt számláló diákegyesület számára a budapesti Ferenc József rakparton felépíttetett egy modern központi épületet, a Turulvárat. Az új centrum többéves áldatlan állapotot szüntetett meg, amennyiben véget vetett a pesti Bölcsészettudományi Kar Gólyavár épületében (2. emelet) élő fővezérség helyiséggondjainak.⁴⁵ Még jelentősebb, hogy konferenciatermeivel, menzájával, játéklubjával stb. közösségi teret létesített a radikális jobboldali értelmiségi ifjúság számára.⁴⁶ A Turulvár szerepét mi sem bizonyítja jobban, mint a temérdek – estenként tudományos vagy irodalmi, jobbára viszont propaganda jellegű, durván antiszemita – előadásorozat, kultúrest, melyekről a korabeli sajtó rendre megírt beszámolóiból alkothatunk képet. A fentiek nemcsak szociális-kulturális szempontból hoztak eredményeket, de a centralizálás céljait is szolgálták. Anélkül, hogy részletesen elemeznénk fővezéri éveinek ez irányú cselekedeteit, elég annyi: 1934 tavaszán elrendelte, hogy a „perifériális” törzsek kivételével ezentúl az összes törzs köteles a Turulvárban tartani táborozásait,⁴⁷ továbbá hogy az említett „propagandaiskolában” vég-

⁴³ *Bajtárs*, 1935. augusztus 1. 8.

⁴⁴ *Bajtárs*, 1934. szeptember 10. 3. és *Bajtárs*, 1935. március 30. 5.

⁴⁵ Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 8/b. Bölcsészkar, Dékáni Hivatal iratai. 1771/1934–35. 2–3.

⁴⁶ A Turulvár előadótermében és táborozási szobáiban a tagok részére családias otthont is biztosított, olvasmányok (könyvek, lapok) és játékok (biliárd, sakk, asztali tenisz) rendszeresítésével, valamint lőpálya, birkózó szoba stb. felállításával. Ugyanitt működött a Szövetség rádiós szakosztálya, több hatalmas felvevő és egy rövidhullámú leadó készülékkel. Ugyancsak a Turulvárban tartottak törzsi táborokat, valamint egyesületi és szövetségi táncmulatságokat. *Bajtárs*, 1934. augusztus 25. 3.

⁴⁷ *Bajtárs*, 1934. március 10. 8.

zett előadók tartsanak a fővezérség által ellenőrzött előadásokat. Mindez a későbbiekben egyúttal azt jelentette, hogy a fővezérség hatékonyabban szólhatott bele a kerületek, a tagegyesületek munkájába is.⁴⁸ Itt – emlékeztetve a Turul ekkori polarizáltságára – már nemcsak az antiszemiták, fajvédők, később a nyilas csoportok hangadó elemei tartottak nagy sikerű referátumokat aktuális gazdasági-politikai kérdésektől, de a Turulvárbán rendszeresen szerepeltek neves (igaz, markánsan a jobboldali diákmozgalmakhoz és egyesületekhez kötődő) humán értelmiségiek és népi írók, faluszociográfusok is. (A visszatérő előadók között szerepelt Németh László, Kovács Imre, Kerék Mihály, Kodolányi János.) Tevékenysége alapján a Végváry által létesített komplexum a Horthy-korszak emblematikus keresztény-nemzeti diákközpontjává vált.

Végváry vegyes elképzeléseihez ugyancsak illeszkedett az a Turul tagjai számára kötelezően meghirdetett akciója, hogy az idegen hangzású vezetékneveket változtassák magyarosra. Ezt azzal kezdte, hogy 1934 áprilisában a saját nevét magyarosította Verbovszkyról⁴⁹ Végváryra. Cselekedete a diákszervezetben olyan mozgalmat indított el, amelyet végül fővezéri utasításban szabályozott, midőn 1935 szeptemberében elrendelte, hogy a Turul minden tagja kötelezően hajtson végre névmagyarosítást. A fajvédelem később is sarkalatos pontja maradt Végváry gondolkodásának. A Turul központi orgánuma, a *Bajtárs* cikkei az 1930-as évek közepén nemigen jelenhettek meg a jóváhagyása nélkül, sőt ő maga is cikkeket publikált benne. Az alábbi írás kiválóan érzékelteti Végváry izlését, elképzeléseit: „A Turul Szövetség bajtársi egyesületének tagja lehet minden olyan magyar ifjú, aki nagyszülőikig visszamenőleg igazolja, hogy nincsen zsidó vér az ereiben, felvételét valamelyik bajtársi egyesülettől kéri, azt daru-nak felveszi, majd a daruvizsga után pedig teljes jogú tagjává fogadja.”⁵⁰

Vallási különbséget magyar és magyar között a Turul nem ismer. Katolikusok és protestánsok egyaránt tagjai (a zsidóság a Turul helyes fel-fogása szerint nemcsak vallás, hanem vallási alapon szervezett faj!).”⁵¹

⁴⁸ *Bajtárs*, 1934. április 10. 2.

⁴⁹ *Bajtárs*, 1934. április 10. 2. és KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. I. m. 184.

⁵⁰ A felsőoktatásba bekerülők, a Turulba belépő elsőéves diákoknak végig kellett járniuk a szervezet ranglétrájának fokait. Az első három évben daruk, majd igen szigorú daruvizsgát követően az egyes tisztségekre aktív és passzív választójoggal bíró leventék lettek. Az egyetem elvégzését követően dominusi (öregúri) kategóriába kerültek azok, akik noha munkát vállaltak, megőrizték Turul-tagságukat is. A „Turul” Szövetség (a Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Egyesületek Országos Központja), valamint a kötelékébe tartozó és a Szövetség szerves részét képező Bajtársi Egyesületek és Bajtársi Törzsek (vegyestörzsek) Alapszabályzata. K. n. 1927. H. n.

⁵¹ *Bajtárs*, 1935. június hó. 3.

A zsidóság tehát a fajvédők elképzeléseinek megfelelően Végváry teóriájában is olyan „faj”, amely a magyarságtól idegen, abba beilleszkedni nem képes. Ez az – itt tovább nem boncolandó – antiszemita alap volt elképzeléseinek egyik kohéziós tényezője (megjegyzendő, hogy az egyetemi „zsidóverések” 1919 óta vissza-visszatérő sorozatát Végváry ugyanúgy eltúrte, mint elődei, retorziókra szinte sosem került sor). A másik a németellenesség:⁵² a bajtársi egyesületek sajtójában, Végváry írásos és szóbeli megnyilvánulásaiiban ez is kulcskérdés az 1930-as évek derekától, amikor a hitleri Németország nyomán a hazai németiség egy része, a nyilas pártokra (is) támaszkodva próbált meg előretörni. A Végváry irányította Turul-vezetés azonban szemben állt a pángermán agitációval: nem a demokratizmustól vagy a diktatúrától való félelemtől vezettetve, hanem állhatatos fajvédő nézetei folytán. Ebben nem minden csoport támogatta a vezetést.

1934. március 15-én a Turul Szövetség Végváry és Roboz Zoltán kulturális vezér vezetésével a budapesti Gellért-hegyen elégetett három Turul-tányérsapkát azzal az indokkal, hogy a viselet a német burschok fővegére hasonlít, és bevezette helyette a magyaros Bocskai-főveget (amit Ők Rákóczi-sapkának is neveztek).⁵³ A fővezérség propagandát folytatót a többi bajtársi egyesületnél is a hasonló változás érdekében, melynek folyományaként az új viselet csakhamar kiszorította a régit.⁵⁴ A konfrontáció az 1935-ös választások idején volt a leghevesebb.

Végváry az említettekkel párhuzamosan, azokkal összefüggésben, 1936–1938 során kiemelten fontosnak tartotta a nagybirtokok felszámolását (bizonyos mértékig), illetve a magántisztviselők szociális felemelését (itt sikert is aratott, mert a kormány az ő kezdeményezésére vezette be a negyvenórás munkahetet). Továbbá – elsősorban fajvédelmi ihletettségéből, részben a faluszociográfusok hatására, részben pedig orvosi tanulmányai miatt is – eminens érdekűnek tartotta a vidék közegészségügyi és gazdasági fejlesztését. (Ez az elköteleződés kissé meglepő is lehet, hiszen láttuk, hogy a fővezér maga néhány évvel korábban igen gyenge eredményeket produkált a közegészségtani és egészségvédelmi stb. vizsgákon). A Gömbös hagyományához illeszkedő „új magyar honfoglalás” elképzelése szerint a magyarság megtartó ereje a vidék, amelynek gazdasági, politikai, mentális és egészségügyi felemelése nélkül az

⁵² UNGVÁRY Krisztián: Antiszemizmus és németellenesség: a kétfrontos harc. In: KARSAI László–MOLNÁR Judit (szerk.): *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham professzor 80. születésnapjára*. Budapest, MAZSIHISZ, 2002. 731–750. és KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség*. I. m. 360–369.

⁵³ *Bajtárs*, 1934. március 10. 5.

⁵⁴ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbíróági pere(i), 94–95.

ország nem erősödhet meg. A Turul ez irányú három akciója – az 1935. október 20. és 28. között megrendezett Magyar Egészség Hete, az 1936 nyarán országos népegészségügyi propagandaújtára bocsátott Magyar Egészség Vonata, illetve az esztendő októberében megtartott Magyar Nép Hete rendezvénysorozat – mind-mind illeszkedett a fajvédő, a népi, de részben a baloldali irányvonalakhoz is, s egyúttal mutatta a Turul kitért kapcsolatrendszerének a kormánnyal összefonódó, a közigazgatásban megjelenő erejét. Éppen ezért a hazai sajtó jelentős részétől komoly elismerésben részesült.⁵⁵ Végváry parlamenti felszólalásaiban is visszatérő elemként szerepeltek a népegészségüggyel, a vidék közegészségügyével, a kórházüggyel kapcsolatos fejtegetései. Végváry olyannyira büszke volt minderre, hogy 1945-ös népbírósi perében mentőelemként említette meg az 1935-ös és 1936-os propagandaakciókat. A valóságot eltagadni, mentegetni igyekvő beállításával ellentétben az általa irányított Turul programja e tekintetben ugyancsak nemzetiségellenes (élesen zsidó- és németellenes), célja pedig „a magyar nép gyermekeinek szociális megsegítése volt”.⁵⁶ A fővezér rengeteget kardoskodott a fenti szellemű falufejlesztés érdekében, amelynek egyrészt személyes indíttatása vitathatatlan, másrészt viszont tekintettel volt arra is, hogy a szövetség tagjai vidékiek, akinek igyekezett ismételt megválasztása érdekében folytonosan megfelelni. A program fajvédő, tehát kirekesztő alapokon nyugodott, kétségtelen pozitívuma viszont, hogy a falusi lakosság tarthatatlan szociális, gazdasági és mentális viszonyaira irányította a figyelmet.

Fővezéri tevékenységének további fontos, a társadalmi nyitás igényének figyelemre méltó megnyilvánulása volt, midőn 1938 januárjában a turulisták nagyszabású mozgalmi kongresszust rendeztek.⁵⁷ Ennek nyomán az év nyarán megszervezték az első mozgalmi törzseket, vagyis az egyetemistákon kívüli fiatalokból (munkások, parasztok) álló csoportokat.⁵⁸ Mindez – úgy tűnik – egy átfogó Turul-reform kezdete lett volna. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban 1938. június 16-án Végváry rész-

⁵⁵ Részletesen lásd SZÉCSÉNYI András: A Turul Szövetség akciói: A Magyar egészség Hete és a Magyar Nép Hete. In: GERGELY Jenő (főszerk.): *Vázlatok két évszázad magyar történelméből*. Budapest, ELTE BTK, 2010. 191–204. és MOL K 636c. 704. d. 98. t. 98–37. A Turul Szövetség általános ügyei 1932–1936. 27–28., 29., 42.

⁵⁶ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírósi pere(i), 13–15.

⁵⁷ *Bajtárs*, 1938. január 14. 3.

⁵⁸ MOL P 1364. Turul Szövetség. 1. d., 5. t. 8–9. Idézi: KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. I. m. 64. Későbbi ellenfelei ezt is igyekeztek tőle függetlennek beállítani. Például *Nemzet Szava*, 1938. december 11. 6.

vételével megtartott értekezlet azonban, amelynek témája az ifjúsági egyesületek átszervezése volt, gyakorlati eredményeket nem hozott.⁵⁹

Végváry az országgyűlésben

Végváry József, 1935 és 1939 között országgyűlési képviselő, tagja volt a földművelésügyi, kérvényügyi, közigazgatási, közoktatási, naplóbíráló és társadalompolitikai bizottságoknak.⁶⁰ Szerepe azonban említésre is alig méltó, noha mandátumának megszerzésekor leszögezte: „a Turul-eszmékhez való hűségemmel óhajtom szolgálni a törvényhozást”.⁶¹ Összegezve joggal mondhatjuk róla, hogy komoly reformok, beszédek nem fűződtek nevéhez a ciklusban, amelyet az Országházban eltöltött: összesen hat ügyben hét ülésnapon szólalt fel, egy alkalmat kivéve 1935 áprilisa és decembere között. Csaknem minden esetben a Turul kapcsán kért szót, és népegészségügyi, illetve iskolapolitikai kérdésekkel foglalkozott.⁶² Közülük figyelmet érdemel, hogy az orvosi rendtartásról szóló törvényjavaslat részletes vitájában 1935 áprilisában tízszer szólalt fel.

Nevéhez kapcsolódik ellenben két jelentős parlamenti szónoklat: az egyik a belügyi tárca 1937/38. évi költségvetési vitájában hangzott el, melynek során általánosságban üdvözölte a Darányi-kabinet népegészségügyi intézkedéseit, de kevesellte azokat. Meglepő felvetése volt, hogy a vidéki orvosok „túlzott” szakképesítése nemkívánatos, mert egy falusi orvosnak sokkal összetettebb a munkája, semmint hogy szakosodjék.⁶³ Egyébként ekkoriban történt, hogy a bíróság a képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kérte „hitfelekezet elleni izgatás”, valamint a „ma-

⁵⁹ MOL K 690. Egyetemi bajtársi egyesületek átszervezésével kapcsolatos feljegyzések. 1. cs. 2. t. 6.

⁶⁰ *Általános mutató a magyar országgyűlés Képviselőházának naplóköteteihez. XII. kötet, 1935–1940. Tárgy és névmutató.* Összeállította: PAPP Imre. Budapest, Athenaeum, 1939. 228.

⁶¹ Fényes külsőségek között ünnepelte meg a Turul Szövetség országgyűlési képviselő tagjait! *Bajtárs*, 1935. május 6. 1. Idézi KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. I. m. 186.

⁶² 27. ülés, 1935. június 6. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*. II. k. Budapest, Athenaeum, 1935. 357–360.; 50. ülés, 1935. október 24. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*. III. kötet. Budapest, Athenaeum, 1935. 427; 61. ülés, 1935. november 20. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*. IV. k. Budapest, Athenaeum, 1935. 174–182.; 70. ülés, 1935. december 5. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*. IV. kötet. Budapest, Athenaeum, 1935. 405., 410., 413., 417., 420., 422–424.; 71. ülés, 1935. december 10. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*. IV. k. Budapest, Athenaeum, 1935. 434–435., 441., 445–446., 449–450., 456–457.

⁶³ 219. ülés, 1937. május 25. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*. XIII. k. Budapest, Athenaeum, 1935. 617–620.

gyar állam és a nemzet megbecsülése elleni” támadás címén, miután a Turul kiadta szélsőségesen fajvédő „bajtársi útmutatóját”; a mentelmi bizottság végül azonban nem függesztette fel Végváry mentelmi jogát.⁶⁴

1939. március 2-án, a második zsidótörvény (1939: IV. törvénycikk) képviselőházi vitájában szenvedélyesen támogatta a törvényjavaslatot, jóllehet alapjában enyhének találta, és a náci típusú faji törvények gyors bevezetését javasolta, sőt az izraeliták azonnali kitelepítését követelte.⁶⁵ Szenvedélyes antiszemita szónoklatában – történeti és a korban divatos fajbiológiai tézisekre alapozva – igyekezett bizonyítani: a zsidóság kártékony faj, „faji Maginot-vonalat” épített ki, és sohasem képes beilleszkedni a magyar (és más) társadalomba. Történeti adatok tömegével igyekezett kimutatni a zsidóság számbeli és birtokfoglalási térnyerését a tizenkilencedik századtól fogva, s ugyancsak garmadával hozta a magyar példákat arra, hogyan fejlődött ki mindennek ellenhatásaként a tizenkilencedik századi, jogosnak tartott politikai antiszemitizmus. Az Antiszemita Párt 1883-as követelésére hivatkozva követelte Végváry a rabbik megrendszabályozását, miáltal „sok szemét zsidót” bírhatnának a Palesztinába költözésre. A kereskedelmi és ipari életet ugyancsak meg kell tisztítani, s minden vállalat legyen köteles a tulajdonlapján a „faji hovatartozást” is feltüntetni; a zsidókat kataszterbe kell venni; a zsidóktól minden állam megrendelést el kell venni; zsidó ne lehessen földbirtokos vagy bérlő (az utóbbi lehetőséget munka nélküli keresztény gazdatiszteknek kell felajánlani), ugyanis „a magyar földnek lelke van, és azt a zsidó, mint nomád nép, soha meg nem értheti, csak visszaélhet vele”. Zsidó orvos és ügyvéd csak fajtársait fogadhatja páciensként, ügyfélként. Általánosságban rábólintott a törvényjavaslatra azzal a kikötéssel, hogy a zsidókérdésben az őrségváltás már nem elég, rendszerváltozásra van szükség.⁶⁶

Kihívások és bukás

Végvárynak szembe kellett néznie az 1930-as években megjelenő új, náci típusú szélsőjobboldali pártokkal, ideológiákkal.⁶⁷ A fővezérség kezdetben azt tartotta égetően fontosnak, hogy az egyes erőcsoportokat össze-

⁶⁴ Az esetet ismerteti: KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség*. I. m. 368–369.

⁶⁵ Végváry a második világháború után igyekezett ezt a beszédét magyarázni és tisztára mosni. Lásd később!

⁶⁶ 375. ülés, 1939. március 2. *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*. XXII. k. Budapest, Athenaeum, 1935. 127–132.

⁶⁷ PAKSA Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. In: ROMSICS Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Budapest, Osiris, 2009. 275–304.

békítse. Ha csak a szélsőjobboldali gondolatokat vizsgáljuk (s nem szólunk a népi, demokratizáló, sőt kommunista irányvonalakról), az egyre idősebb, de még ekkor is hangadó „ifjúsági vezérek”, korábbi felfogásukból nem engedve, a zsidóverésekkel tarkított fajvédő magatartást preferálták. Az új, nemzetiszocialista szélsőjobboldal prominensei között számos turulistát ismerünk (Kémeri Nagy Imre, Radó Endre, Salló János, Kemény Zoltán, Oláh György és mások). Az általuk fémjelzett Turulcsoportok a zsidósággal szemben jóval radikálisabban akartak fellépni, ráadásul erős németellenes éllel. Ezt sem a Belügyminisztérium, sem a NEP nem nézte jó szemmel, s csakhamar a Turul követtáborain is rendre kiéleződtek az ellentétek. Bár nézeteikkel nem egy vonatkozásban természetesen Végváry is egyetértett, döntenie kellett: a Turul Szövetséget radikális jobboldali irányba kormányozza-e, vagy kormánytámogató jobboldali vonalon halad. Végváry a sikeresebbnek ítélt utóbbi utat választotta: radikális lépésként 1936-ban kizárta a nyilasokat a diákszervezetből, majd pedig tüntetést szervezett a már elhunyt pángermán Bleyer Jakab egyetemi tanár emlékének felelevenítése ellen.⁶⁸ Kemény intézkedései közé sorolható, hogy 1937-ben korábbi hívét, a nemzetiszocialistákkal lepaktáló Salló Jánost⁶⁹ kizárta a Turulból.⁷⁰ Mindezzel azonban nem tudta megfélemlíteni a bajtársi egyesület nácibarát köreit.

A Turul-szervezeteket tehát Végváry sikertelenül próbálta közös platformra hozni. Ez annál inkább sürgető lett volna, mert az 1936. november 6-án megtartott miskolci követtáboron egyes szélsőjobboldali, illetve népiekhez kötődő küldöttek különösen élesen bírálták a fővezért, pedig erősen antiszemita kortesbeszédet tartott: „Mikor a Turul Szövetség nem képes arra, míg nem tud egy nemzeti forradalmat megcsinálni, és nem tudja máról holnapra birtokba venni azt, ami a mienk, addig igenis be kell szívárognunk mindenüvé, és igyekeznünk kell megszerezni mindent, hogy azon keresztül biztosítsuk a bajtársak jövőjét – mondta. – Bajtársaim, ha változást tudna a Turul vinni ebbe az országba, azt csak egy nemzeti forradalommal tudná végigcsinálni. Arra azonban, valljuk be, mi még gyengék vagyunk, sajnos!... Bajtársaim, nagyon kell vigyázni arra, hogy ne konjunktúra vezéreket kapjunk. Most azokat az embereket hozzuk

⁶⁸ MOL P 1364. Turul Szövetség. 1. d., 3. t. 64–67.

⁶⁹ Salló János ügyvéd korábban Végváry híveként a *Bajtárs* szerkesztője, egyúttal az országos sajtó- és propagandaügysztyály vezetője volt, de 1931-től az egyetemi munkatáborok szervezőjeként is nevet szerzett magának. Salló még kizárása előtt, 1936-ban Rajniss Ferencsel alapította meg a Nemzeti Frontot. Salló szerepére elsősorban lásd PAKSA Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak. I. m. 291., 297., 300.; SZÉCSÉNYI András: Egyetemi és főiskolai munkatáborok Magyarországon 1935–1939. I. m. 4.

⁷⁰ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírói pere(i), 13.

elő, akik bőrukert merték vinni a Turulba. Akik abban az időben mertek Turulistának [sic] lenni, amikor őket csak ütötték, és csak rendőrkard csattogott a vállukon, nem pedig konjunktúra fajvédőket, akik rájöttek ez-előtt egy évvel, hogy jó lenne fajvédőknek lenni, mert ez a jövő iránya.”⁷¹

Végül sikerült a küldöttek többségét maga mellé állítania, így egy újabb ciklusra bizalmat kapott. Végváry mint magánember talán nem is volt alkalmas az efféle integráló feladatokra. Találónak tartjuk Barcza Gedeonnak, a Turul Szövetség debreceni kerülete egyik vezetőjének (utóbb híres sakknagymesternek) évtizedekkel későbbi jellemzését: „Az akkori fővezér, dr. Verbovszky József orvos, egy nagyon jóindulatú, de nyimnyám ember volt. Ha találkoztunk, személy szerint mindig agyondicsért, kifejezésre juttatta, hogy mennyire becsül. De környezete fölé emelkedő személyiség nem tudott lenni, szuggesztív hatása nem volt.”⁷² Nem jellemzőek, csupán egy kései (inkább negatív), fenntartásokkal kezelendő állásfoglalásként foghatók fel Véri Lajosnak, Végváry korábbi ismerősének 1951. októberi szavai: „Szellemileg egy nagy képességű, több diplomával rendelkező, bátor kiállású, jó beszédkézséggel rendelkező egyén, aki hamar maga köré tud tömöríteni embereket, és az irányítását elfogadják. Feltétlen Horthy fajvédő elmélet híve, vagyis fanatikus, megrögzött fasiszta, aki bízik a rendszer bukásában.” (A számos helyesírási hibát mellőztem.)⁷³

Elkötelezettjeit lehetőségei szerint igyekezett álláshoz juttatni – mindezt számos, 1945-ből származó rendőrségi tanúvallomás megerősíti. Sajnos, egyéb források hiányában nem tárhatjuk fel azt a kapcsolatrendszert, amelyet a fővezér bevetett. Így a fentiek ismeretében kissé érthetetlen, miképpen lehetett, hogy az ismert náci barát Kemény Zoltán, a későbbi nyilaskeresztes ideológus és szervező 1937. július 1-jén Végváry József közbenjárására a Külkereskedelmi Vállalatnál irattárosi állást kapott.⁷⁴

1937-től megrikkulnak a korabeli elsődleges források Végváry József életéről, így jobb híján későbbi népbírószági perirataira kell hagyatkoznunk. Ezek, valamint a sajtó alapján nyilvánvaló, hogy pártjával, a NEP-pel, Gömbös halála után fokozatosan megromlott a viszonya.

A Magyar Királyi Rendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságának 1937. március 26-i jelentése szerint a Turulban Végváry ellen aknamunka folyik. 1937 márciusában Szirtes László, az orvoskari Csaba Bajtársi Egyesület vezetője küldöttséggel kereste fel Végváryt, hogy hívjon

⁷¹ MOL P 1364. Turul Szövetség. 1. d., 3. t. 64–67.

⁷² Interjú Barcza Gedeonnal. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *Messiasok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. 113.

⁷³ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 36.

⁷⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V–113057. Dr. Kemény Zoltán. 7 és 58.

össze rendkívüli követtábort, és mondjon le. A fővezér közölte, hogy a tisztújító követtábor ősszel lesz, akkor lemond. Ezután Végváry egybe-hívta a kerületi vezéreket. A belső ellenzék hat tagegyesülete kérte a tisztújító követtábor haladéktalan összehívását. 1937. április 21-re végül összehívták a Turul Szövetség szenátusát. A többség fegyelmit kért Végváry ellen, mert egy őt támadó turulista bajtárs röpirata miatt bűnvádi feljelentést tett ahelyett, hogy fegyelmit kért volna. Bánsághy (Velssov) György, korábbi fővezéráprilis során vidékre járt, hogy a kétségtelenül hangos ellenzékkel Végváry ellen megszervezze. Ugyanilyen ténykedést fejtett ki a szövetség különböző szárnyait képviselő, de ekkoriban erős embernek számító Dénes Iván ügyvéd, valamint Fitos Vilmos, Berecz Dezső, Szekeres János, Zsigmond Béla és Erdélyi Endre joghallgató is. Egyébként ekkoriban a debreceni ellenzékiek már a diákegységfrontot, a munkássággal és a szegényparasztsággal összefogókat, közelebbről a Márciusi Frontot támogatták, amely baloldali alakulat lévén, szemben állt Végváry irányvonalával.⁷⁵

A forrongó légkörben, amikor a Turul kerületek, egyesületek vagy csupán egyszerű ideológiai szimpátiák mentén szétzilálódni látszott, került sor 1937. november 11. és 24. között a soproni országos követtáborra. A rendőrségi jelentés szerint a megjelent küldöttek két csoportra szakadtak: fiatalokra és öregekre. A fiatalok követelték, hogy nyíltan csatlakozzon „az ifjúság” Szalasi mozgalmához, ezt az öregek elleneztek. Végváry József az öregek, Dérczy Ferenc a fiatalok élén áll. „Izzó légkörben” megválasztották az 1938-as tisztikart, amelynek névsorát a november 15-én megjelent lapok is közzé tették. A tisztikar lényegtelen módosításokkal a régi maradt.⁷⁶

Végvárynak különösen megromlott a viszonya párttársával, Imrédy Bélával, akinek miniszterelnökségétől (1938. május) teljesen felborult a Fővezérség és a kormánypárt kényes egyensúlya. Feltehetően személyes ellentétek is vezettek mindehhez, de Imrédynek bizonyára nem tetszett, hogy Végváry a Turult nem szerette volna átalakítani valamiféle szélső-jobboldali ifjúsági centrummá.⁷⁷

1938-ban tagja volt annak a kormánypárti csoportnak, amely részt vett Imrédy Béla miniszterelnök novemberi megbuktatásában, de miután Horthy nem fogadta el Imrédy lemondását, Végváry pozíciói végérvényesen megroggyantak. Ami korábban elképzelhetetlen volt: a Turul Szövetségben⁷⁸

⁷⁵ MOL K 149 651/7. Jobboldali összesítők. 1. d., 5. ó. e. 59–60.

⁷⁶ MOL K 149 651/7. Jobboldali összesítők. 1. d., 5. ó. e. 211.

⁷⁷ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírói pere(i), 12.

⁷⁸ Szabó Gyula és csoportja 1938 nyarától fogva a fővezért lejárató röplapokat terjesztett. MOL K 149 651/7. Jobboldali összesítők. 2. d., 6. ó. e. 105–106.

és a Nemzeti Egység Pártján belül is egyre többször megtámadták, sőt lezsidózták, baloldalinak nevezték.⁷⁹ A Végváry vezette Fővezérség elleni támadás megnyilvánulása volt, hogy a kormányfő a Turul nácibarát, illetve nyilaskeresztes szárnyát támogatta, és belső feszültséget generált Végváry ellen. (Imrédy emberei Szabó Gyula országos vezér, Somogyi Ferenc és Pagor Nándor voltak, mellettük Bánky Viktor [filmrendező], Lévy Béla, Martonffy Béla, György István a hangadók.) Különösen feltűnő volt, hogy a rölapokon túlmenően a sajtóban is lejárató kampányt folytattak ellene. A szélsőjobboldali sajtó ekkor már „Chorin–Végváry-front-ról” írt.⁸⁰ Ezekből is kiderül, hogy Végváry nem értett egyet az új Turul Mozgalommal, amelynek jórészt nyilas-szélsőjobboldali vezetői durván támadták az ekkor már mérsékeltbbnek számító országos vezetést.⁸¹

Mindamellet Végváry fővezérsége alatt a Turul számos régi követelése megvalósult. A központi lapban megjelent vezércikk számba veszi ezeket a sikereket, de kimondja, hogy mindez nem elég, és gyorsabb tempóra kell kapcsolni az ifjúság érdekében. Ennek sarokpontjai: a negyvenkét órás munkahét bevezetése, az önkéntes nemzeti munkatáborok fenntartása, a numerus clausus törvényszerű betartása, ötvenezer pengős egyetemi szociális alap létesítése és nemzeti szellem az egyetemeken.⁸²

Végváry 1938 novemberében terjengős, keserű hangvételű cikkben reagált a támadásokra. Ennek érdekessége, hogy egybevonta és közös nevezőre hozta a kormánypárt, illetve a szövetség felől érkező támadásokat. Végváry kijelentette, hogy a maga részéről töretlenül a gömbösi fajvédő politika híve. A miniszterelnök halála után a politikai vezetés letért az általa képviselt helyes irányról; ez a vezetés befurakodott a Turulba is. Következésképpen Végváry szerint a latifundiumok ereje töretlen, „3 millió agrárproletár él” Magyarországon. Emellett a kartellek megtörése, az álláshalmazok megszüntetése, a bankok állami szabályozása, a szakszervezetek megtörése, a születési előjogok megszüntetése sem történt meg.

A fentiekből következően sem a NEP, sem a belőle kialakult új pártok nem alkalmasak arra, hogy ezeket a problémákat orvosolják, és egyik sem tett semmit. A fővezér ugyanakkor bírálja is Gömböst, amikor kijelenti: egyedül a Turul munkája jelentős, mégsem talált megértésre az elmúlt húsz évben, sőt, kezdeményezéseit elbagatellizálták. „Mi egy szociális és nemzetibb Magyarországért harcolunk. A dolgozók Magyarországaért!

⁷⁹ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírói pere(i). 13.

⁸⁰ *Nemzet Szava*, 1938. december 11. 1.

⁸¹ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírói pere(i), 84–87. és MOL K 149 651/7. Jobboldali összesítő. 2. d., 6. ő. e. 105–106.

⁸² *Bajtárs*, 1937. május 6. 1–2.

Ennek érdekében pedig cselekedni akarunk! Ezt a cselekvési szabadságot most én is visszaszereztem! Nem vagyok semmiféle pártnak a tagja többé, nem tartozom semmiféle érdekcsoporthoz, a jövőben pedig, szabad akaratom szerint fogom keresni az utat azokhoz a magyar testvéreimhez, akik azt akarják, amit mi akarunk, és úgy akarják, ahogy mi, Turulisták akarjuk. Amit tettem, ezért tettem. Bajtársaim! Azok pedig, akik ma követ vetnek rám, azok mutassák meg a jövőben, hogy sok beszéd és az ígéretes helyett, komolyan és félreérthetetlenül akarják az új Magyarországot, de nemcsak akarják, hanem meg is csinálják! Mi már csak a tényeknek hiszünk! A mi utunk egyenes, a céljaink kristálytiszták, és az út vége: a győzelem! Bajtársak! Fanatikus hittel és erős akaratúval előre a Turul útján, melyet hős bajtársaink kiömlő vére, az alkotni vágyás láza és a magyar elhivatottság szent hite szegélyeznek. Nagy-Magyarországért: Hajrá turul!”⁸³

Végyváry József tehát, a fentiekben foglaltan, a sok belső és külső támadás miatt, a Turul Szövetség békéscsabai követtáborán, 1938 decemberében lemondott képviselőségéről, egyúttal kilépett a Turulból is.⁸⁴ Utóda a Turul fővezéréként, az 1939. február 20-án megtartott követtáboron megválasztott Ambrus József, a pécsi kerület vezére lett.⁸⁵ A támadások és a bukás okait 1945-ös népbírósi perében az alábbi indokokkal magyarázta: 1. bírálták, hogy fővezéréként és kormánypárti képviselőként is dolgozik; 2. a kormány ellenzéke, a szélsőjobboldal, valamint a baloldal egyaránt alkalmatlannak tartotta őt, mert keményen fellépett ellenük; 3. nem tudott áttörő eredményeket elérni a szociális háló kibővítése terén, így a Turul Szövetség népi szárnya is kihátrált mögüle; 4. autoriter személyisége sokakra negatívan hatott.

Ezt követően Végyváry rövid ideig orvosként praktizált, 1939 tavaszán pedig kilépett a Nemzeti Egység Pártjából, és nem vállalt többé politikai funkciót.

A politikától távol, civilként a háborúban

Két meghatározó feladata híján Végyváry bizonyos mértékig visszatért az egyetemen tanultakhoz. Valószínűsíthető, hogy a volt diákvezér jelentős összeget tett félre a korábbi években, vagyis évek óta tervezte a civil életbe való visszatérést. 1939. november 13-án az Oleokémia Vegyipari Kft.-nél

⁸³ *Bajtárs*, 1938. november hó 3.

⁸⁴ ÁBTL 4. 1. A–550. Fasiszta egyesületek és pártok szervezeti felépítésének kivonata. 18.

⁸⁵ MOL P 1364. Turul Szövetség. 1. d. 5. tétel 1.

vállalt állást.⁸⁶ 1939 decemberében az Oleokémia Vegyipari Kft. résztulajdonosa lett, amely hamarosan nevet változtatott: Dr. Végváry Oleokémia Vegyipari Kft.-re (telephelye: Budapest, X., Vasgyár u. 13–15.). A főként gyógyszerészeti cikkekkel foglalkozó cég prosperált a háborús konjunktúrában, s 1945 tavaszáig folyamatosan működött.⁸⁷ Nincs elegendő forrásunk Végvárynak a második világháborúban betöltött szerepéről, halvány nyomok sincsenek arra, hogy katonai szolgálatot teljesített volna.

Nehéz eligazodni abban, hogyan lehet összeegyeztetni eszméivel egyes cselekedeteit. Magyarország német megszállása után a politikájában durván antiszemita, de németellenes Végváry magánemberként zsidókat mentett. A MONE-ból állítólag még ezt megelőzően „antifaszizmus” miatt zárták ki⁸⁸ (1935-ben választották választmányi taggá).⁸⁹ Hítel érdemlő dokumentumok bizonyítják, hogy a vészkorszak idején vállalatánál segített álláshoz juttatni, sőt élelmezni zsidókat. Egyikük, Löwinger Sándor budapesti lakos életét is megmentette, amikor a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) 1940-ben mint honföldön született zsidót el akarta hurcolni őt és vélhetően szovjet vagy román területre áttenni. Végváry eljárta érdekében a KEOKH-nál. Munkatársai az antiszemitizmusnak legkisebb jelét sem észlelték nála.⁹⁰

Felelősségre vonás a háború után

Annyit bizonyosan tudunk, hogy az újrakezdés évét tehető emberként élte meg (az 1930-as években lakcíme: Budapest, VI., Király u. 103.).⁹¹ Nagytétényben kétezer-kétszáz négyszögöl gyümölcsöst, ugyanott négyszobás villát, továbbá egy szoba-konyhás házat birtokolt.⁹² Javait azonban nem élvezhette sokáig: 1945. február 2-án kelt a nagytétényi földigénylő bizottság kérelme a Politikai Rendőrség felé, hogy „Dr. Végváry és Dr. Zarándi [y] Géza birtokait, politikai múltjuk miatt” elkobozhasák. (Közelebbi adatok hiányában mindössze annyi biztos, hogy az elkobzás csakhamar megtörtént).⁹³

⁸⁶ BFL Népbírósi ü. 4143/1945-12. V–117222. Végváry József-Oleokémia. 1.

⁸⁷ BFL Népbírósi ü. 4143/1945-12. V–117222. Végváry József-Oleokémia. 4.

⁸⁸ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírósi pere(i), 88.

⁸⁹ *Bajtárs*, 1935. június. 10. 6.

⁹⁰ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírósi pere(i), 94, 117–120.

⁹¹ ÓÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszervezése. 14.

⁹² ÁBTL 3. 1. 9. V–88720. Végváry József. 3–4.

⁹³ ÁBTL 3. 1. 9. V–88720. Végváry Verboch József és társai. 8.

A volt diákvezér ezt követően eladta a cégét, s rövid ideig magánorvosként praktizált. Neve szerepelt a különféle rendőrségi nyomozólistákon. 1945. május 6-án őrizetbe vették. Első kihallgatására a Magyar Államrendőrség Budapesti Főközpontjának Politikai és Rendészeti Osztályán került sor május 6-án.⁹⁴ Hitelesített vallomásán, amelyet május 15-én ugyanezen az osztályon vettek fel, érződik a durva rendőri nyomásgyakorlás, illetve a szándékos ferdtetés, Végváry ugyanis sokszor maga ellen vallott. Így például beismerte, hogy „propagandát fejtett ki a nácizmus mellett”.⁹⁵

A Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) politikai rendészeti osztályán kelt nyomozói jelentés megállapította: „Tekintettel arra, hogy gyanúsított a politizálást 1939-ben már abbahagyta, másrészt viszont politikai szereplése a hírhedt Turul szellem jegyében történt, kívánatosnak látszanék őt a magyar társadalomból egy időre [sic] kiküszöbölni, de legalábbis a demokratikus magyar társadalom ellenőrzése alá vonni.”⁹⁶

Végváry 1945. június 12-én kapta kézhez a Budapesti Népbíróság vádiratát. Ennek magját korábbi vallomása és a második zsidótörvény kapcsán az országgyűlésben 1939. március 2-án elmondott beszéde jelentette. A vádpontok a következők voltak: 1. mint a Turul Szövetség fővezére „dicsérte a fasizmust és becsmérelte a szovjetet és parancsot adott a revízióra”; 2. mint országgyűlési képviselő, 1939. március 2-án uszító beszédet tartott a második zsidótörvény tárgyalása során, így a nép érdekeit súlyosan sértő cselekedetben vett részt; 3. mint a Turul Szövetség vezetője „20 éven keresztül” beszédekben, írásban fellépett a gazdasági, szellemi és kulturális életben szerinte „teljes hatalmú” zsidósággal szemben.⁹⁷ A kétségtelenül érthető és jogos vádpontok megfogalmazásában fellelhető a direkt politikai szándék is, amely a vádpontok objektivitását eltorzította: amellet ugyanis, hogy – amint a korábban leírtakból kitűnik – számos vonatkozásban szembement a nemzetiszocialista elképzelésekkel, nem húsz évig, csupán hat esztendőn keresztül vezette a bajtársi egyesületet.

A fentiek szellemében 1945. július és október között zajlott le Végváry József pere a Budapesti Népbíróságon, amelynek Rigó Ernő vezette tanácsa október 18-án hozta meg ítéletét. A perben központi bizonyítékként, súlyosbító tényezőként szerepelt Végvárynak a második zsidótör-

⁹⁴ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírósági pere(i). 76.

⁹⁵ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírósági pere(i). 8–9.

⁹⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V–88720. Végváry Verboch József dr. és társai. 6.

⁹⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V–88720. Végváry Verboch József dr. és társai. 11–12. és BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírósági pere(i). 25.

vény parlamenti tárgyalásakor mondott beszéde. Emellett szerepelt a következő: „A vádlott hivatkozott beszédéből megállapítható... mint a Turul Szövetség tagja és vezére 20 éven keresztül beszédekben és nyomtatványokban állandóan hírverést folytatott a gazdasági, szellemi és kulturális életben szerinte teljes hatalmi súllyal elterpeszkedő zsidóság ellen, és felemelte tiltó szavát. Életben tartotta az egyetemeken ezen kérdés felvetésével az állandóvá vált nyugtalanságot. A vádlott ilyen értelemben tartott számtalan beszédet a Turul gyűléseken és ezen állandó jellegű és folyamatosan kifejtett tevékenysége alkalmas volt arra, hogy fassítsza [sic] és demokrácia ellenes irányított elterjeszkedés és megerősödése végett a faji és felekezeti gyűlöletet felkeltse, illetőleg ébren tartsa. S ebből a célból közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országot káros irányba terelje. A vádlott beismerése alapján [sic]⁹⁸ tényként állapítja meg azt is, hogy a vádlott Turul Bajtársi Szövetségnek fővezére, a tesznek pedig társelnöke volt. A vádlott tehát anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül [sic], vagy közvetve kényszerrel alkalmaztak volna, fassította [sic], illetőleg demokrácia ellenes szervezetben tisztséget vállalt.” Enyhítő tényezőnek tekintették ugyanakkor büntetlen előéletét és azt, hogy – a fentiek dacára! – a Turul Szövetségen belül a vád szerint a mérsékeltékhez tartozott, továbbá hogy a Magyar Egészség Hete alkalmazásával „rámutatott a falu rossz egészségügyi helyzetére”.⁹⁹ Mindennek nyomán a Budapesti Népbíróság egy év börtönbüntetésre, politikai jogainak tízévi felfüggesztésére és vagyonának teljes elkobzására ítélte.¹⁰⁰

Az elítélt az elsőfokú ítélet ellen fellebbezett, amelynek hatására ügyét a Népbíróságok Országos Tanácsához (NOT) utalták. (A fellebbezési irat elveszett.) Eközben Végváry – ismeretlen keltezéssel – két, igen felháborodott hangvételű levelet intézett a NOT-hoz, amelyben egyúttal igyekezett alátámasztani a fellebbezési kérelmet is.¹⁰¹ Arra hivatkozott, hogy véleménye szerint sok a tárgyszerűtlen ítéleti pont. Ezekből a levelekből számos adalék kiderül a védekezéséről, illetve a fővezéri tevékenységéről. Önmagát határtalanul pozitív színben tünteti fel, nem riadva vissza a torzítások egész tárházától. Ilyen torzítás például az első levélben annak a Parlament előtti tüntetésnek a magyarázata, amely Imrédy

⁹⁸ Utalás a május 15-én minősíthetetlen körülmények között felvett jegyzőkönyvre, amit Végváry később nem egy esetben erősen kifogásolt mint hiteles jegyzőkönyvet.

⁹⁹ SZÉCSÉNYI András: A Turul Szövetség akciói. I. m. 193–198.

¹⁰⁰ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírói pere(i). 31–33. és ÁBTL 3. 1. 9. V–88720. Végváry Verboch József és társai. 30–32.

¹⁰¹ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírói pere(i). 12–12 és 63–95.

lemondatása (1938. november), majd újabb kinevezése után zajlott le. Ezt a tüntetést Végváry szerint maga a miniszterelnök szervezte a Turul vezetése ellen. Ifjúsági szervezetek „vad csoportosulásban ordítottak ellenünk, Dunába hajításunkat követelték és zsidóbérencnek neveztek bennünket.” Ennek hatására „disszidált” Végváry a Nemzeti Egység Pártjából. Okfejtése szerint a fővezérségről pedig azért mondott le, mert nem értett egyet a Turul szélsőjobb felé húzásával. Végváry levelében azt is hosszasan fejtegette, hogy a baloldal felé nyitott volna kaput a Turul számára. Ezeket a képtelen állításokat megfejtelte azzal, miszerint a zsidókérdésben, különösképpen a zsidótörvények körüli vitákban csupán azért exponálta magát, mert Imrédy Bélát szerette volna lejáratni, akinek izraelita ősei voltak. Összességében tehát véleménye szerint folytonos németellenes propagandát fejtett ki a faji és a zsidógyűlölő irányzat megfélemezésére, amelynek térnyerésébe végül ő is belebukott.

Második, még az előzőnél is önérzetesebb levelében igyekezett kidomborítani kétségtelen németellenességét, ám úgy, hogy abból egyáltalán ne tűnjön ki a Turulon belül is erős zsidóellenessége, a gömbösi fajvédelemmel való végletes azonosulása. Az említettekén túl pontatlanságokra, hamis állításokra és jogi lehetetlenségekre hívta fel a NOT figyelmét, közöttük arra, hogy a Budapesti Népbíróság ítélete szerint ő „felmentve érezte magát” a Turul Szövetséget illető vádpontokban. Végváry erősen nehezményezte, hogy pere általánosságban a Turul Szövetséggel és nem vele foglalkozott – az ő ürügyén valójában a huszonöt éves Turul Szövetségről mondtak ítéletet.

A NOT Sarlós Márton vezette tanácsa 1946. február 26-án hozta meg az ítéletét. Ez az egy év börtönbüntetést helybenhagyta, de a vagyonek kobzást mellőzte, és a politikai jogoktól való megfosztást tízről öt évre szállította le. Ez az ítélet tárgyyszerűbb volt, mi több, az első per néhány állítását korrigálta, és azt is megállapította, hogy Végváry a náci barát Turul „szellemmel” nem azonosította magát. Nem folytatott „Turul szellemű” propagandát a „médiában”. Enyhítő körülménynek tudta be (sajnos, ezt források hiányában lehetetlen alátámasztani vagy cáfolni), hogy a „germán szellem” előretörésében részt vevő MONE-ben a hitleri törekvések ellen fellépett, és üldözte a nyilasokat is. Enyhítő körülménynek ismerte el továbbá, hogy 1938-ban aktívan gyakorolta orvosi hivatását. Ugyanakkor kimondta, hogy Végváry fővezérként nem ismerte fel és nem lépett fel a náci veszély ellen, sőt, maga is beállt az antiszemiták közé.

Védőbeszédében Végváry részletesen ismertette a második zsidótörvény szigorításáról szóló képviselői beszédét és az Imrédy-affért. Kitar-

tott korábbi – hamis – állításai mellett: „Az én fővezérségem alatt volt a Turulnak az az egyetlen korszaka, amikor a fővezér nem zsidózott, nem uszított, hanem teljesen áttért a Turul Szövetség szociális propagandára... és az egyetemeken nyugalom volt, egészen Imrédy Béla és a nyilasok jöveteléig.”¹⁰²

Kiszabadulás, beszerzés, emigráció

Végváry József börtönbüntetését Budapesten töltötte le. 1948 szeptemberében szabadult, és magánorvosi praktizálásból igyekezett új egzisztenciát teremteni magának. Nem tudni, hogy a börtönélet milyen pszichikai-fizikai változásokat idézett elő benne, de feltételezhető, hogy vagyónának elvesztése, földbirtokának elkobzása, rendőrségi vizsgálatai, pereit, majd pedig börtönbüntetése megtörte. Az életlehetőségek beszűkülése, a feltehető mellőzöttség minden bizonnyal átformálta Végváry pszichikumát.

Nem sokkal később Végváryt az ÁVH beszervezte ügynöknek. Mindez kényszer hatása alatt történt, ahol a zsarolás okát korábbi Turul Szövetség-beli múltja és a jobboldali közéletben viselt széles kapcsolatrendszere jelentette. Még inkább pedig az a tény, amire halványan rávilágít Eskulits József osztályvezetőnek 1950. szeptember 14-én kelt jelentése. Ebben megemlíti, hogy Végváry József 1945 után az úgynevezett Modlyféle csendőr összeesküvés tevékeny részese volt; ennek felgöngyölítése akkor nem került nyilvánosságra, mert az összeesküvők zömét beszervezték. Így került sor Végváryra is.¹⁰³

A rendőrségi jelentésekből egyértelmű, hogy Végváry igyekezett kitérni a beszerzés elől, s mikor mégis megtört, jobbára semmitmondó, ugyanakkor rendszeres jelentéseket tett, prominensnek tartott „jobboldali elhajlónak” minősített orvos barátairól (például Soós Sándorról, a MONE volt választmányi tagjáról és Horváth Lajos volt OTI-főorvosról), akikkel a háború után is kapcsolatot tartott fenn.¹⁰⁴

¹⁰² BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbírói pere(i). 34–38. és 89–93. és ÁBTL 3. 1. 9. V–88720. Végváry Verboch József és társai 33.

¹⁰³ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 27–30.

¹⁰⁴ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 20–21. „Ő mint provokátor dolgozott az orvosok körében és dr. Soós Sándor az OTI orvosi tanácsának volt elnökét, valamint dr. Horváth Lajos fogklinikai egyetemi magántanár, az OTI Csengery utcai Intézetének volt igazgató főorvos személyét felhasználva egy orvosokból álló illegális csoportot igyekezett létrehozni a mi utasításunkra. Az adott jelenései az ezzel kapcsolatban lefolytatott beszélgetéseit és tárgyalásait adják.” – Eskulits József jelentése, 1950. szeptember 14. ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 27–70.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában olvasható számos rendőri jelentésből igen jól összerakható mindez, Végváry konkrét jelentései viszont nem maradtak meg. Amint az is homályba vész, pontosan miért, milyen lehetőségek reményében döntött úgy, hogy családjával (feleségével és kisfiával) 1949 elején elhagyja Magyarországot. Feltetelezésünk szerint – amelyet megerősít Esztergályos Ferencnek, ÁVH ny. hadnagy 1950. augusztus 26-án tett osztályvezetői jelentése Végváry József életrajza tárgyában – a háttérben a további jelentések kényszere előli menekülés és az ÁVH folyamatos zaklatásai állhattak.¹⁰⁵ Az ekkor szovjet megszállás alá tartozó Ausztriában, Innsbruckban telepedett le, a Hotel Lansersee 49. szám alatt lakott. A hazai állambiztonság természetesen, Esztergályos jelentése szerint, további megfigyelés alatt tartotta. Ennek legalább három oka lehetett: információt kívántak kapni a szélsőjobboldali emigráció tevékenységéről; tudni akarták, Végváry nem kompromittálja a vele kapcsolatban lévőket; újbóli beszerzés céljából.

Azt, hogy úti célját nem a véletlen szülte, ismét Esztergályos Ferenc jelentéséből rekonstruálhatjuk. Eszerint 1950 végétől Végváry Innsbruckban csakhamar ismét aktív szerepet vállalt. Feltehetően turulista és NEP-kapcsolatait használta fel, midőn egykori párttársa, Marton Béla (a Gömbös-kormány idején felállított Nemzeti Munkaközpont vezetője) által megszervezett Bolsevistaellenes Nemzeti Erők (BENE) tagja lett.¹⁰⁶ Ebben a szervezetben – a dokumentum szerint – az volt a feladata, hogy az emigrációban lévő ellenforradalmi érzületű orvosokat tömörítse. Egyébként Marton Béla szoros baráti kapcsolatban is állt vele csakúgy, mint a már több ízben említett Salló János is.¹⁰⁷

Az ÁVH úgy látta, hogy a jelentős társadalmi kapcsolatokkal rendelkező Végváry még fontos lehet a BENE feltérképezése szempontjából, tehát külföldi ügynökei révén hálózati jelentéseket készíttetett és kísérletet tett ismételt beszerzésére abból a célból, hogy jelentsen a BENE tagjairól, tevékenységükről. Beszerzésének zsarolási alapja az volt, hogy az ÁVH birtokában volt Végváry 1948-ban „önként” adott nyi-

¹⁰⁵ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 21–22.

¹⁰⁶ Tóth Tibor: *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete az „Út és Cél” és a „Hungarista tájékoztató” című sajtótermékek tükrében*. Debrecen, Multiplex Media–DUP, 2008. Kritikájára lásd PAKSA Rudolf: Az „asszimeta” Szálasi és a „kontraszekció”. Észrevételek Tóth Tibor: *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete* című könyvéhez. *Kommentár*, 2008/3. 117–126. www.kommentar.info.hu/paksa_rudolf_az_asszimetria_szalasi_es_a_kontraszekcio.pdf. (Letöltés ideje: 2010. november 4.)

¹⁰⁷ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése, 21. Salló szerepére lásd PAKSA Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak. I. m. 291., 297., 300.; SZÉCSÉNYI András: Egyetemi és főiskolai munkatáborok Magyarországon 1935–1939. I. m. 4.

latkozata, amelyben felajánlotta szolgálatait, valamint kézzel írott jelentései társairól. Úgy vélték, ezzel lehetne rá nyomást gyakorolni. 1949. január 5-én Budapestre érkezett egy hálózati jelentés, miszerint Végváry Innsbruckban azt állította nyilvánosan, hogy Budapesten kémkedésben vett részt, ami miatt az ÁVH elfogta, de nem sikerült rábizonyítani semmit, szabadlábra helyezték, és ekkor szökött meg. Ez az állítása hamis, és bizonyítja, hogy fél, nehogy a megszálló francia erők tudomására jusson itthoni ténykedése. A jelentések megadták a konspiráció részleteit is. Eszküts József főhadnagy ismeretlen keltezésű levelében konkrétan is leszögezte: „Disszidálását megelőzően Hatóságunk beszervezett ügynöke volt. Pressziós körülményként tudjuk alkalmazni a nevezettel szemben beszerzési anyagát, adott jelentéseit.” Parancsba adta, hogy egy Dunai fedőnevű ügynökön keresztül tanulmányoztassák személyét, és ennek alapján fognak 1950. október 5-ig döntést hozni a konkrét lépésekről.¹⁰⁸ A tanulmányozás mélyrehatóan sikerült, ennek nyomán az államvédelem illetékesei elkészítették a konspirációhoz szükséges zsaroló levelet, amely szerint az ÁVH tíz napon belüli igenlő választ várt, megadva a konspirációs álnevet („Tinódi”) és a levelezési címeket. „Egyébként dr. Soós Sándor és dr. Horváth Lajos üdvözetét is tolmácsolhatom.” – hangzik a gúnyos zárás.¹⁰⁹ Amennyiben elfogadja a feltételeket – szól egy újabb, szigorúan bizalmas, keltezetlen jelentés –, úgy Bécs szovjet övezetében személyes találkozót kezdeményeznek vele, ellenkező esetben lebuktatják. Esztergályos megadta a lebuktatás pontos módját, miszerint Innsbruckban egy ügynök Végváry nevében felad egy áljelentést az ÁVH-nak, amelyet a francia hírszerzés majd biztosan lefülel, és így Végváry kompromittálódik. Ha ez következne be, akkor sincs baj, sietett megnyugtadni feletteseit a tiszt: „Ezzel már lényegében bomlasztó tevékenységet is fejtettünk ki.” Később ilyenformán mód nyílna más emigrációs szervezetekben is bomlasztani, például az MHBK¹¹⁰-ban is.¹¹¹ 1951. október–december folyamán megfigyelték, „lekörnyezeltették” Végváry itthon maradt családtagjait is. Különösen fontos volt felesége itthon maradt szüleinek és testvérének a megfigyelése, s amíg velük kapcsolatban mindent fel nem tártak, Végváry beszerzése is váratott magára.¹¹²

¹⁰⁸ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 21–22.

¹⁰⁹ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 32.

¹¹⁰ Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. Európában, Amerikában és Ausztráliában bajtársi alapon működő, 1947-ben alakult, a jobboldali katonai emigrációt összefogó ernyőszervezet. Nincs bizonyító irat azonban arra, hogy Végváry József közvetlen kapcsolatban állt volna az MHBK-val.

¹¹¹ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 35.

¹¹² ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 37–59.

Egy összegző jelentés szól Király Géza ÁVH-s alhadnagy tollából Végváryról, benne az itthon élő szülei, testvérei és azok családja életéről, kapcsolataikról. Az ő életükkel történő zsarolás ugyancsak felbukkant egyes jelentésekben.¹¹³ Az iménti irat szerint ezek a rokonok ártalmatlanok, és gyakorlatilag semmit sem tudnak Végváryról azon kívül, hogy Svájcban élt (ami nem volt igaz); egyedül Paulai Tibort, Végváry egyik húgának férjét lenne érdemes felhasználni nyugati családtagjai okán. A jelentés javasolta, hogy kompromittálás és zsarolás útján őt is szervezzék be. „Feladatául lehetne adni neki dr. Végváry-val a kapcsolat felvételét is.”¹¹⁴

A fentiek miatt érdemes röviden ismertetni a volt Turul-fővezér családi kapcsolatait. Végvárynak egy testvéröccse volt, aki Budapest 1945-ös ostromakor veszítette életét.¹¹⁵ A volt diákvezető apja (Eskulits következő, 1951. október 30-án kelt jelentése szerint) nyugdíjas MÁV-tisztviselő volt, s feleségével rendkívül szerény körülmények között élt. Fiuk, disszidálását követően, egyáltalán nem tartotta velük a kapcsolatot, amiért – a „lekörnyezeltetés” tanúsága szerint – nehezteltek rá.¹¹⁶ Még arról sem volt tudomásuk, melyik országba költözött feleségével és kislányával. Ez azt látszik alátámasztani, hogy sietve és félve hagyta el Magyarországot.

Nem bizonyítható, hogy Végváry József eleget tett-e a beszerzési felosztásnak. Az iratokból valószínűsíthető, hogy nem, hiszen egyetlen jelentés sem számol be ez irányú tevékenységéről.

Ha tüzetesen számba vesszük a forrásokat, láthatjuk, hogy a rá vonatkozó következő információ egy 1952. május 6-án kelt megfigyelési jelentés. Eszerint Podhorányi Máriát, Végváry József feleségének egyik itthon maradt lánytestvérét május 6-án a XVI. kerületi rendőrkapitányságon konspirált kihallgatás alá vetették. Az asszony tudomása szerint Végváry és családja San Franciscóban tartózkodik, ami azt jelenti, hogy 1951 decembere és 1952 májusa között hagyhatták el osztrák tartózkodási helyüket.¹¹⁷ Innentől fogva nincs nyoma annak, hogy Végváry az állambiztonsági szolgálat látókörébe került volna.

A Végváry-família valójában már 1951 elején az Amerikai Egyesült Államokba költözött, mivel a néhai diákvezér attól tartott, hogy a szovjet

¹¹³ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 37–39.

¹¹⁴ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 54–55.

¹¹⁵ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 42–43.

¹¹⁶ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 37–39.

¹¹⁷ ÁBTL 3. 2. 4. K–338. Végváry József állambiztonsági beszerzése. 56–59.

megszállás tovább terjeszkedik Nyugat-Európába. A számára ismeretlen és újszerű amerikai társadalomban Végváry József — részben a végzettségét igazoló okmányok hiányában — nem tudott orvosként elhelyezkedni: feleségével néhány évig segédmunkákból tartották el gyermekeiket. Később sikerült kórházakban labortechnikusként állást vállalnia, fia közlése szerint szerény körülmények között éltek San Franciscóban. Végváry feltételezhetően nem találta meg számításait az Egyesült Államokban: zárkózottá vált, közéleti szerepet nem vállalt, ilyen jellegű kapcsolatokat nem ápolt, s politikai és korábbi diákvezér-múltját még gyermekei előtt is titokban tartotta. 1972-ben szívrohamban hunyt el.¹¹⁸

¹¹⁸ Ivan Vegvary írásbeli közlése, (2011. március), a szerző birtokában.